

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдаменко А. Ісламський фундаменталізм як політична доктрина / Андрій Єдаменко // Політичний менеджмент. - 2006. - № 2 (17). - С. 167-175.
2. Абдо-Ясінська Л.І. Ідеологія і міжнародна практика ісламського фундаменталізму : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Абдо-Ясінська Ліна Імад. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2011. — 20 с.
3. Добаев И.П. Политические институты исламского мира: идеология и практика НПРО третьего поколения [Электронный ресурс] / И.П. Добаев // Режим доступа: http://polbu.ru/dobaev_politinstutes/
4. Рашид А. Ислам, нефть и новая Большая игра в Центральной Азии: [Электронный ресурс] / Ахмед Рашид // Режим доступа: <http://www.rulit.net/books/taliban-islam-neft-i-novaya-bolshaya-igra-v-centralnoj-azii-read-318310-75.html>
5. В.А.Мутаваккиль (экс-МИД “талибов”): Итог работы правительства Карзая нулевой (интервью казахстанской “ДН”): [Электронный ресурс] / Ахмед Рашид // Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1165614000>

УДК 342.745

Гузенко К. О., здобувач НАВС

Система принципів реалізації адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях: теоретичні та практичні аспекти

У статті проаналізовано навчально-методичну, довідкову та наукову літературу, а також норми чинного законодавства із метою дослідження теоретичних та практичних аспектів реалізації принципів адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях. Наведено поняття даних принципів. Окрему увагу звернуто на аналіз таких принципів, як: законності, гуманізму, достатності, стримування тощо.

Ключові слова: адміністративна діяльність; надзвичайна ситуація; органи внутрішніх справ; теорія; практика, принципи діяльності, оперативна обстановка, законність, гуманізм, достатність.

В статье проанализировано учебно-методическую, справочную и научную литературу, а также нормы действующего законодательства с целью исследования теоретических и практических аспектов реализации принципов административных процедур по применению мер административного принуждения в административной деятельности органов внутренних дел в чрезвычайных ситуациях. Определено понятие данных принципов. Отдельное внимание обращено на анализ таких принципов, как: законности, гуманизма, достаточности, сдерживания и т.д.

Ключевые слова: административная деятельность; чрезвычайная ситуация; органы внутренних дел; теория; практика, принципы деятельности, оперативная обстановка, законность, гуманизм, достаточность.

The article analyzes the training-methodical, reference and nonfiction, as well as current legislation in order to investigate the theoretical and practical aspects of the implementation of the principles of administrative procedures on the use of administrative coercive measures in the administration of internal affairs agencies in

emergencies. The notion of how these principles. Special attention is paid to the analysis of concepts such as legality, humanism, sufficiency, deterrence, etc.

Key words: administrative activities; emergency; bodies of internal affairs; theory; practice, principles of operation, the operational situation, legality, humanism, sufficiency.

Постановка проблеми. Набуття незалежності Україною зумовило органи державної влади забезпечити реалізацію заходів із розробки та прийняття відповідних правових актів, норми яких регулюють різні види суспільних відносин у державі, а зокрема суспільні відносини, які виникають у разі виникнення надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціально-політичного та воєнного характеру. Зазначимо, що проблематика щодо попередження, ліквідації негативних наслідків надзвичайних ситуацій та адекватного реагування на такі події спеціально уповноважених суб'єктів є дуже актуальною не лише для України, а і для майже кожної країни світу. Про це свідчать останні події які виникають у країнах Європи, зокрема: паводки у Німеччині, Польщі, групові порушення громадського порядку, акції громадської непокорності у Греції, Бельгії, Іспанії, Франції, техногенні надзвичайні ситуації – аварії на атомних електростанціях у Японії. Разом з тим, не можна залишити поза увагою військовий конфлікт між Російською Федерацією та Грузією у 2008 році.

Щодо України, то слід зазначити, що у сучасних політичних умовах питання попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій різної генези є також дуже актуальним. За останні 20 років для нашої країни були актуальними питання щодо попередження та ліквідації, як правило надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. Водночас, у 2013 – 2014 році такі пріоритети було змінено у зв'язку із виникненням в Україні широкомасштабних надзвичайних ситуацій соціально-політичного характеру, а зокрема внутрішнього збройного конфлікту.

З метою реагування на надзвичайні ситуації різної генези, а також захисту населення та території України від їх негативних наслідків, в країні функціонує система органів публічної адміністрації, яка спеціально створена із метою ліквідації надзвичайних ситуацій. Одним із ключових суб'єктів, що здійснює заходи у даній сфері є органи внутрішніх справ, які у зазначених умовах виконують важливі завдання у сфері охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та боротьби із злочинністю. Проте, варто зазначити, що нині чітко простежується відсутність належної наукової розробки та нормативно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ у цьому напрямку діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблематики даного дослідження знайшли своє відображення у працях вчених-адміністративістів, зокрема: А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, А.В. Басова, В.К. Колпакова, С.О. Кузниченка та ін. Аналіз теоретичних поглядів вказаних вчених дав змогу оцінити стан проблем, що досліджуються, визначити коло питань, які в загалі не були предметом наукового пошуку. Відсутність досліджень щодо визначення системи принципів реалізації адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях певною мірою негативно позначається на розвитку теоретичних аспектів, спрямованих на вдосконалення діяльності цих органів, що зумовлює недоліки на практиці.

Мета запропонованої наукової статті є дослідження наукової літератури та норм чинного законодавства щодо визначення системи принципів реалізації адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в

адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. Варто підтримати думку О. М. Бандурки, який свого часу у підручнику «Управління в органах внутрішніх справ України» під принципами діяльності органів внутрішніх справ визначає основні правила, керівні настанови, норми діяльності [1, с. 32]. Не вдаючись в детальний теоретичний аналіз поняття принципів, слід зазначити, що принципи застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях це законодавчо закріплені основні ідеї, що відображають закономірності в суспільних відносинах, пов'язаних із процесом нормалізації оперативної обстановки у певній місцевості та ліквідацією негативних наслідків надзвичайної ситуації.

Зауважимо, що чинне законодавство чітко не визначає принципів застосування обмежень в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, однак їх можна виокремити виходячи із детального аналізу нормативно-правових актів, що регулюють діяльність суб'єктів забезпечення громадської безпеки у зазначених умовах. Так, ст. 3 Закону України «Про міліцію» визначає, що діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням [2].

С.О. Магда до принципів застосування заходів адміністративного примусу відносить: принцип законності введення та застосування обмежень; принцип домірності обмежень прав і свобод громадян; принцип збалансованості інтересів особи, держави та суспільства при встановленні та застосуванні обмежень; принцип рівності дії обмежень стосовно тих, на кого вони поширюються; принцип тимчасовості та часової визначеності обмежень; принцип неприпустимості обмеження дії правових презумпцій; принцип забезпечення відповідних процесуальних можливостей; принцип інформаційного забезпечення застосування обмежень; принцип підконтрольності застосування обмежень; принцип правової захищеності громадян при застосуванні обмежень; принцип відшкодування шкоди, заподіяної громадянам у зв'язку з реалізацією обмежень їх прав та свобод [3, с. 102–112].

Однак, на нашу думку, слід підтримати думку А.В. Басова який у дослідженні «Правова природа обмежувальних заходів, що застосовуються суб'єктами забезпечення громадської безпеки в умовах виникнення надзвичайних ситуацій», до даного переліку принципів пропонує віднести такі додаткові принципи: принцип гуманізму; принцип поєднання гласності й дотримання державної таємниці; принцип оперативності; принцип науковості; принцип стримування; принцип завдання якнайменшої шкоди; принцип співрозмірності; принцип достатності [4, с. 67]. Отже, перейдемо до аналізу змісту окремих принципів.

Принцип законності. Варто зазначити, що правові акти, норми яких регулюють порядок діяльності органів публічної адміністрації в умовах надзвичайних ситуацій закріплюють, що запровадження обмежень прав і свобод особи можливі лише у випадках, прямо передбачених законом. Являючи собою найважливіший принцип порядку застосування заходів адміністративного примусу обмеження прав і свобод громадян, цей принцип виступає одночасно як принцип діяльності органів держави та їх посадових осіб щодо певних обмежень, а також як принцип реалізації взаємовідносин держави і особи в умовах надзвичайних ситуацій. Безперечно, реалізація принципу законності ґрунтується на певних умовах, які мають визначальне значення.

Це – єдність законності; гарантованість прав і свобод громадян; неприпустимість зіставлення законності й доцільності, невідворотність покарання за порушення закону [3, с. 101–102].

Слід зазначити, що в умовах виникнення надзвичайної ситуації цей принцип є провідним, оскільки аналіз національної та міжнародної практики діяльності суб'єктів забезпечення громадської безпеки свідчить про наявність випадків порушення даного принципу. На підтвердження цього зазначимо, що за даними «Аналізу стану здійснення правосуддя місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, апеляційними судами міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2010 році» за 2010 рік за різного роду правопорушення було притягнуто до відповідальності понад 5500 тис. посадових осіб різного рівня, з них: 1,5 тис. державних службовців; 15 депутатів, з них – 1 народний депутат України та 1 один депутат обласної ради; 2,1 тис. посадових осіб органів місцевого самоврядування, з них 1,5 тис. сільських, селищних, міських голів та голів районних, обласних, районних у місті рад; 367 військових посадових осіб Збройних сил України та інших військових формувань, 2 працівника Служби безпеки України та 202 працівника інших правоохоронних органів [5], 407 працівників Міністерства внутрішніх справ України.

Аналіз статистичних даних за 12 місяців 2012 року свідчить про те, що в органах і підрозділах внутрішніх справ за вказаний період вживалися певні організаційні та практичні заходи, спрямовані на виконання вимог Міністерства щодо зміцнення дисципліни і законності серед особового складу, недопущення злочинних проявів та інших надзвичайних подій за його участю. Водночас, незважаючи на окремі позитивні зрушення в деяких регіонах, докорінно змінити становище на цьому пріоритетному напрямку службової діяльності не вдалося. Загалом кількість порушених кримінальних справ та відкритих кримінальних проваджень стосовно працівників міліції у порівнянні з аналогічним періодом позаминулого року зменшилася на 34,7% (з 676 до 441). Натомість, незважаючи на загальну позитивну динаміку, зростання кількості порушених кримінальних справ відбулося в УМВС України на Південній залізниці (порушено 5 кримінальних справ проти 2 у 2011 році), Хмельницькій області (12 проти 10) [6, с. 6].

Питома вага з розрахунку на 1000 о/с (по державі – 2,70) в ГУМВС, УМВС України м. Севастополі складає 4,26 (порушено 7 справ), Тернопільській – 4,42 (12), Закарпатській – 3,88 (12), Кіровоградській – 3,84 (12), Рівненській – 3,50 (10), Черкаській – 3,46 (12), Львівській – 3,43 (22), Хмельницькій – 3,42 (12) областях, АР Крим – 3,36 (27), а також на Південній – 4,09 (5), Одеській – 3,46 (4), Придніпровській – 3,22 (4), Донецькій – 3,09 (4) і Південно-Західній – 2,91 (4) залізницях тощо.

У 2013 році Міністерство внутрішніх справ України провели більше 6 тис. перевірок органів і підрозділів, для виявлення кримінальних і адміністративних правопорушень. За зібраними матеріалами прокуратура розпочала 1359 кримінальних проваджень, що вчетверо більше, ніж минулого року. Зокрема, за хабарництво порушили 199 проваджень, 36 з них – проти керівного складу. 53 провадження розпочали за незаконний обігу наркотиків, у тому числі 6 – стосовно керівників. Через порушення силовиками конституційних прав і свобод громадян порушено 170 кримінальних проваджень. Загалом з початку року 323 правоохоронцям вручили повідомлення про підозру, 63 – засудили [7].

Також, події що виникли наприкінці 2013 року та січні, лютому 2014 році питання щодо дотримання принципу законності набули дуже великої актуальності. Дане

питання насамперед пов'язано із діями працівників спеціального підрозділу «Беркут», «Альфа», спеціальних підрозділів Внутрішніх військ МВС України, зокрема «Омега», «Ягуар» щодо застосування ними силових заходів проти осіб, що брали участь в акція протесту та мирних демонстраціях.

Принцип гуманізму. Слід зазначити, що реалізація даного принципу стосується дотримання встановлених вимог під час застосування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Слід зазначити, що реалізація даного принципу стосується дотримання встановлених вимог під час застосування засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Основні принципи застосування фізичної сили та вогнепальної зброї посадовими особами щодо підтримання правопорядку, що затверджені Конгресом ООН 7 вересня 1999 р., визначають підстави, порядок, інтенсивність та обмеження про застосування фізичної сили та вогнепальної зброї саме посадовими особами, які здійснюють охорону громадського порядку [8, с. 69–72]. Разом з тим, загальновизнані міжнародні нормативні акти зокрема, Загальна декларація прав людини, Декларація про захист всіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження та покарання також закріплюють окремі положення у даній сфері.

Крім того, в законодавстві України також визначені положення щодо реалізації принципу гуманності. Насамперед, це закріплення обмежень щодо застосування силових заходів щодо населення. Так, ч. 3 ст. 12 Закону України «Про міліцію» визначає певні заборони щодо застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, а саме: до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору [2]. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 1991 р. № 49 «Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку» визначає обмеження щодо застосування спеціальних заходів, а саме: по-перше, до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що реально загрожує життю і здоров'ю людей, працівників міліції, або збройного нападу чи збройного опору; по-друге, у приміщеннях і на земельних ділянках, які закріплено за дипломатичними, консульськими та іншими представництвами іноземних держав, за винятком випадків, коли від глави дипломатичного або глави іншого відповідного представництва надійде прохання застосувати вказані засоби проти правопорушників; по-третє, у приміщеннях або виробництвах, пов'язаних з виготовленням вибухових чи легкозаймистих речовин, у дитячих і лікувальних закладах [9].

Розділ 3 вказаної постанови визначає особливості застосування засобів активної оборони, а саме: забороняється нанесення ударів кийком — по голові, шиї, ключичній ділянці, животу, статевих органах, сонячному сплетінні, нирках, копчику; світлошумові засоби відволікаючої дії (світлошумова граната «Зоря», світлошумовий пристрій «Пламя») застосовуються на відстані не ближче двох метрів від людини; водомети застосовуються для розсередження учасників масових безпорядків при температурі атмосферного повітря не нижче 0 град. С.; при застосуванні сльозоточивих речовин забороняється прицільна стрільба по правопорушниках, розкидання і відстрілювання гранат у натовп; патрони з гумовою кулею ударної непроникливої дії «Волна-р»

відстрілюються з допомогою спеціального карабіна на відстані не ближче 40 метрів від людини і тільки по нижній частині ніг тощо[9].

Аналіз практичної діяльності суб'єктів забезпечення громадської безпеки у надзвичайних ситуаціях свідчить, що нині реалізації даного принципу приділяється підвищена увага з боку даних суб'єктів. Події, що відбувались в Україні протягом останніх 15 років (масові заворушення під час політичної акції «Україна проти Кучми», Київ 1998; «Помаранчева революція», Київ 2004–2005; під час припинення незаконних дій кримськотатарського населення у 2001, 2007, 2008, 2009 роках в Автономній Республіці Крим; під час проведення спеціальних заходів щодо охорони громадського порядку під час проведення судових засідань тощо) засвідчили, що відповідальні за реалізацію заходів суб'єкти суворо дотримувалися даного принципу та не допускали випадків жорстокого та необґрунтованого поводження із населенням та порушення даного принципу. Разом з тим, під час реалізації спеціальних заходів щодо припинення акцій протесту працівниками міліції неодноразово були допущені випадки порушення даного принципу, зокрема необґрунтованого застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів. Так, за даними міжнародної організації «Журналісти без кордонів», внаслідок дій працівників органів внутрішніх справ з грудня 2013 по січень 2014 року постраждало 136 журналістів, причому більше 80 з них – лише за останні два тижні, з 19 січня по 2 лютого 2014 року. Найбільше журналістів постраждало від побиття міліцією чи бійцями «Беркуту» – 54 випадки. 27 журналістів отримали поранення від вибуху світло-шумових гранат, на 21 працівника ЗМІ нападали «тітушки». 31-му журналісту пошкодили або повністю знищили техніку – відеокамери, фотоапарати, планшети, флешки, та інше, понад 30 медичних працівників, понад 3000 тис. осіб, що брали участь в акціях протесту [10, 11].

Водночас, не можна забувати і про працівників органів внутрішніх справ, які постраждали та загинули під час виконання службових обов'язків внаслідок протиправних дій осіб, що брали участь у даних заходах. Так, за офіційними даними Міністерства внутрішніх справ України під час виконання службових обов'язків щодо припинення акцій протесту проти політики уряду було поранено понад 135 осіб [12], загинуло – 17 працівників [13].

Принцип стримування. Варто погодитися із О.С Фроловим, який у монографічному дослідженні «Застосування сили у внутрішніх справах держави: підстави, алгоритм, принципи, межі» зазначає, що даний принцип полягає у використанні посадовими особами з підтримання правопорядку при здійсненні своїх функцій, наскільки це можливо, ненасильницьких заходів, бо застосування сили не є самоціллю правоохорони [14, с. 118-119] що знаходить своє відображення у чинному законодавстві.

Принцип завдання якнайменшої шкоди (мінімізації шкоди), на наш погляд, цілком знайшов своє відображення у чинному українському законодавстві. Перш за все, до мінімізації шкоди належить припинення будь-якого правопорушення без застосування сили. Однак у разі неможливості уникнути застосування сили вона не повинна перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на міліцію обов'язків і має зводитись до мінімуму можливості завдання шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян (ч. 4 ст. 12 Закону України «Про міліцію») [2].

Для забезпечення мінімізації шкоди законодавчо встановлена низка обмежень на застосування різних видів сили, які нами були висвітлені раніше.

Принцип співрозмірності. При застосуванні силових заходів, як і у всій своїй діяльності, суб'єкти влади повинні суворо дотримуватися принципів законності і доцільності, обираючи такі засоби, які мінімально необхідні для запобігання шкідливих наслідків. Згідно з переліченими принципами у всіх випадках повинна дотримуватися необхідна відповідність між обраним силовим заходом і характером порушень, якими супроводжуються дії натовпу під час масових заворушень [15]. Так, дійсно, вже мало хто заперечує, що 30 листопада 2013 року даний принцип діяльності органів внутрішніх справ був порушений, що у свою чергу зумовило акції протесту. Водночас, не можна залишити поза увагою і дії протестувальників, коли були реальні підстави (загроза життю та здоров'ю працівників органів внутрішніх справ) для застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї, однак наказ на його застосування не був наданий. Так, зокрема, під час спроб захоплення будівлі Адміністрації Президента України та будинку Кабінету Міністрів України 7-8 грудня 2013 року, проти працівників органів внутрішніх справ було застосовано каміння, цепи, металеві предмети (арматуру), «фаєри», крижану воду, сльозогінний газ, будівельну техніку. За цей час, тілесні ушкодження різної ступені тяжкості отримали понад 20 працівників органів внутрішніх справ. Крім того, зафіксовано непоодинокі випадки взяття у полон працівників органів внутрішніх справ, знущання та катування над ними.

Принцип забезпечення безпеки працівників. Він полягає у правильному плануванні операції, виборі таких прийомів і способів її проведення, що максимально знижують ризик заподіяння шкоди здоров'ю або життю працівників. Необхідною вимогою цього принципу є правильне, відповідне та достатнє забезпечення органів внутрішніх справ спеціальними засобами (насамперед, засобами індивідуального захисту та активної оборони), а також спеціальними зразками вогнепальної зброї, пристосованими для виконання саме поліцейських, а не армійських завдань. Ефективне забезпечення безпеки працівників неможливе без раціонального використання сил і засобів спеціальної операції з ліквідації масових заворушень і постійного проведення певних навчань і тренувань у різноманітних умовах [16, с. 88].

Висновки. Варто зазначити, що проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпаність. Однак, воно «торкається» окремих аспектів зазначеної проблематики, що включають в себе значну кількість наукових проблем, які зумовлюють необхідність проведення додаткових наукових досліджень.

На підставі проведеного дослідження встановлено, що принципи реалізації адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях це законодавчо закріплених основних ідей, що відображають закономірності в суспільних відносинах, пов'язаних із процесом нормалізації оперативної обстановки у певній місцевості та ліквідації негативних наслідків надзвичайних ситуацій.

Доведено, що ключовими принципами реалізації адміністративних процедур щодо застосування заходів адміністративного примусу в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях є принцип законності, гуманізму, достатності, співрозмірності завдання якнайменшої шкоди (мінімізації шкоди), забезпечення безпеки працівників. Встановлено, що з метою удосконалення адміністративної діяльності органів внутрішніх справ за таких умов є необхідним на законодавчому рівні закріпити сутність даних принципів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: [підруч.] / О. М. Бандурка. — Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. — 480 с.
2. Про міліцію: Закон України від 20 груд. 1990 р. // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 4. — Ст. 20.
3. Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізації обов'язків громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Магда Світлана Олександрівна. — Харків, 2008. — 227 с.
4. Басов А. В. Правовая природа ограничительных мер применяемых субъектами обеспечения общественной безопасности в условиях возникновения чрезвычайных ситуаций / А. В. Басов // Правовая система и вызовы современности: моногр. Книга 8. Краснодар: АНО Центр социально-политических исследований «Премьер», 2012. — С. 61—80.
5. Аналіз стану здійснення правосуддя місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, апеляційними судами міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2010 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://court.gov.ua/sud2023/stat/stat/>.
6. Про стан дотримання дисципліни і законності в органах та підрозділах внутрішніх справ України за 12 місяців 2012 року. — К.: МВС України, 2013. — 26 с.
7. Кількість кримінальних справ проти міліціонерів зросла вчетверо [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/18/7000222/>.
8. Основні принципи застосування сили та вогнепальної сили посадовими особами щодо підтримання правопорядку // Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку: наук.-практ., документ.-джерел. та навч.-метод. компл. : у 3 ч. Ч. 2. — К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. — С. 69—72.
9. Про затвердження Правил застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: Постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49 [Електронний ресурс]. — Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/49-91-%D0%BF>.
10. ЗМІ під час протестів на Майдані: побиття журналістів, напади на редакції [Електронний ресурс]. — Режим доступу // <http://tyzhden.ua/News/96293>.
11. Кількість загиблих під час протестів на Євромайдані [Електронний ресурс]. — Режим доступу // <http://vsim.ua/Novyny-Hmelnytskogo/euromaidan/kilkist-zagiblih-pid-chas-protestiv-na-yevromajdani-nablizilasya-do-so-10319085.html>
12. Кількість постраждалих міліціонерів під час сьогоднішніх сутичок склала більше 100 осіб, - МВС [Електронний ресурс]. — Режим доступу // http://rss.novostimira.com/n_5614406.html.
13. Вічна пам'ять загиблим правоохоронцям [Електронний ресурс]. — Режим доступу // <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/989593>
14. Фролов О.С. Застосування сили у внутрішніх справах держави: підстави, алгоритм, принципи, межі: Монографія / О.С. Фролов. — Запоріжжя: Видавництво ЗЮІ МВС України, 2007. — 191 с.
15. Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник для вузов / Д.Н. Бахрах. — М.: Издательство ВЕК, 1999. — 368 с.
16. Спаський А.С. Принципи спеціальної операції / А.С. Спаський / Право і безпека. — 2004. — № 3'3. — С. 86—92.